

DOKUMENT

EXPRESSEN SVERIGES BLODIGA HISTORIA 8:10

ONSDAG 5 AUGUSTI

Blodbadet

TOLV SIDOR: Blodet flöt längs kullerstengatorna i Gamla stan i Stockholm efter den värsta massavrättningen i Nordens historia

- ■ Biskoparna fördes fram först. De halshöggs med svärd.
- ■ Kristian Tyrann, den danske kungen, hade just krönt och hämnaden på dem som kämpat för Sveriges frihet blev grym.
- ■ Från Stortorget flöt blodet längs kullerstengatorna i Gamla stan i Stockholm.
- ■ Cirka 100 svenskar avrättades i det värsta blodbadet i Nordens historia.
- ■ En ung adelsman hade hunnit sätta sig i säkerhet.
- ■ Hans namn var Gustav Eriksson, och vid hans sida tog bönder från Dalarna och Småland upp striden mot danskarnas förtryck.
- ■ Gustav Vasa blev hans namn, och han skapade det Sverige vi har i dag.

De vita stenarna i den röda husfasaden vid Stortorget i Gamla stan i Stockholm sägs symbolisera antalet

Offren lurades

Srumpetarnas fanfarer ekar i gränderna i Gamla stan. Kungens härold rider på en vit häst och ropar att alla måste ut ur husen och komma till Stortorget. Där händer det. Galgarna är resta. Stupstocken har byggts under natten. Bodeln Jörgen Homuth står redo med vässat svärd.

Stockholms borgare ser hur Sveriges mäktigaste män knuffas ut på torget med händerna bundna bakom ryggen. Där är riddarna med gyllene halskedjor, adelsmännen i brokiga festkläder, Stockholms tre borgmästare i höga hattar, biskoparna och prästerna i svart med korset om halsen.

Klockan i Storkyrkan slår tolv slag. Från burspråket på rådhuset, som låg där Nobelmuseet ligger i dag, står den nykrönta kungens man Niels Lykke och håller tal på danska som inte många förstår.

Han säger att de bundna männen har dömts för att ha

konspirerat mot kungen och lagt kruttunnor i Slottets källare.

Biskopen Vincentius från Skara ropar:

– Kungen är en lögnare och förrädare.

Intill honom står Matthias Gregersson, biskopen av Strängnäs, och han försöker få de tysta och skräckslagna åskådarnas uppmärksamhet:

– Berätta för alla att kungen mördar oss.

Därpå händer allt plötsligt. Fyra soldater hugger tag

i biskoparna och släpar dem till stupstocken. Jörgen Homuth, en tysk legosoldat i dansk

dödade i Stockholms blodbad. De borde vara fler stenar – nästan 100 människor dödades när Kristian Tyrann avrättade sina fiender.

Foto: YLWA YNGVESSON

in i dödsfällan

tjänst, lyfter svärdet och hugger huvudet av dem.

Offren har lurats i en fälla. Den slår igen på kvällen det tredje dygnet av festyra efter att Kristian Tyrann krönts till svensk kung.

★★★

Sverige, Norge och Danmark har varit förenade i Kalmarunionen, ett slags dåtidens EU, ända sen den danska drottningen Margareta, kallad Kung Byxlös, styrde i slutet av 1300-talet.

Danmark är starkast, rikast, mäktigast, och bestämmer nästan allt. Sverige är en avkrok i norr, ociviliserat och långt från elegansen i danske kungens gnistrade praktsalar.

Norden styrs från gamle biskopen Absalons slott innanför vallgravarna på Slotsholmen i Köpenhamn (Christiansborg, där Folketinget håller till, ligger där idag).

Sverige är egentligen inget land. Vi är ett löst sammanhållet förbund av städer och landskap, och invånarna reser sällan utanför sockengränserna.

Här lever cirka 700 000 människor. Finland hör till oss, och där bor cirka 200 000.

Stockholm har blivit huvudstad, mest för det centrala läget mitt i svenskfinska riket som delas av Östersjön.

Invånarna är uppdelade i adel, präster, borgare och bönder. Bönderna är flest, 95 procent, och de har minst att säga till om.

★★★

Artikeln fortsätter på nästa uppslag

Biskop Brask smugglar in en lapp under vaxsigillet. Den kommer senare att rädda hans liv

Fortsättning från föregående uppslag

Sverige är en ovillig medlem av unionen. Bönder och köpmän i städerna stöder en löst sammanhållen grupp

som kallar sig Sturepartiet. De är missnöjda med att unionens kung sitter ända borta i Köpenhamn och för att han använder svenskars skattepengar till att rusta sin egen armé.

De är motståndare till den danska dominansen och vill att Sverige ska bryta sig ur och bli självständigt.

Kyrkan i Sverige, som var katolsk då, och många av de rikaste adelsfamiljerna vill behålla unionen. Adelsfrälset är inte särskilt stort, ett par tusen personer bara – men har mycket makt. Många äger mark och slott i Skåne, som är dansk.

Sten Sture den äldre (ca 1440–1503)

är först med att göra revolt mot danskarna. Han är riksföreståndare i Stockholm.

Kung Kristian I av Danmark kommer med sin flotta för att knäcka de uppnosiga svenskarna en gång för alla.

Slaget står vid Brunkeberg, nära nuvarande Hötorget i centrala Stockholm, den 10 oktober 1471. Vid kung Kristians sida slåss svenska adelsmän.

Sten Stures soldater anfaller från Gamla stan och skogarna i norr, där Vasastan ligger nu, i en kniptångsrörelse. Slaget blir våldsamt och blodigt.

Kristian I träffas av en kula, tändernas slås ut, och blödande ger han signal till reträtt.

De kungatrogna styrkorna mejas ner, och kungen flyr springande mot fartygen på Skeppsholmen. Många av hans män drunknar då bron rasar under flyktingarna.

Till minne av segern reser Sten Sture Bernt Notkes skulptur Sankt Görän och draken i Storkyrkan, ett av våra mest besökta turistmål.

Sten Sture är den tappra riddaren till häst som räddar jungfrun Sverige från den danske draken Kristian.

Historieintresserade kan gå till Brunkebergstorg i Stockholm. I trottoaren utanför Riksbanken finns fem brunnslock, gjorda av konstnären Bo Andersson, som påminner om en del det blodiga slaget för Sveriges frihet som utkämpades just där.

Sturepartiet lyckas inte göra Sverige självständigt, men vi klarar att hålla ett visst mått av självbestämmande och lyckas hindra att danskarna suger ut alltför mycket skatter.

I slutet av 1490-talet försvagas Sten Stures ställning så mycket att unionskungen Hans, son till Kristian I, klarar att återta kontrollen. Han kröns till kung över Sverige 1501.

41 år efter Slaget vid Brunkeberg återtar en 19-åring som också heter Sten Sture makten från danskarna och blir svensk riksföreståndare.

För att skilja Sturarna åt kallar historikerna honom för Sten Sture den yngre (men de är inte släkt). Sten Sture dy avsätter den 29-åriga ärkebiskopen Gustav Trolle, danskarnas bästa vän och en brinnande ivrare för unionen. Ingen anar det då, men maktkampen mellan de två unga männen blir första steget på en blodig väg till det moderna Sverige.

Den katolska kyrkan är en mäktig maktspelare på den tiden. Och väldigt rik – kyrkan äger en fjärdedel av odlad mark och våra väldiga skogar.

Gustav Trolle har varit hos påven

Biskop Hans Brasks sigill.

Bernt Notkes statygrupp över svenskarnas seger vid Brunkeberg 1471 vid Köpmangatan i Stockholm.

Foto: KNUZ-GÖRAN KÄLLBERG

Den svekfulle biskopen

GUSTAF TROLLE (1488–1535)

- Katolsk ärkebiskop i Uppsala som avsattes i maktkamp med Sten Sture dy. Riksföreståndarens trupper belägrade och rev biskopens borg Almarastäket, mellan Sigtuna och Uppsala. Beslutet fattades av ständsriksdagen, och dokumentet kom senare att användas som bevismaterial vid Stockholms blodbad.
- Då Kristian Tyrann tagit makten återinsattes Trolle. Han krönte den danske kungen i Storkyrkan.

- Biskopen anklagade fienden för att vara kåttare och att de brutit mot påven och den katolska läran. Straffet var döden.
- Året efter blodbadet tvingades han fly till Danmark. Han dog i ett slag vid Oxnebjerg.

Tyrannen mördade för makt

KRISTIAN II (1481–1559)

- Dansk kung som erövrade Stockholm med en stark krigsmakt.
- Han kröntes i Storkyrkan på Riddarholmen 1519 och fick makten över hela Norden.
- Efter kröningsfesten läste Kristian II in svenska stormän ur adeln och kyrkan på Slottet. De avrättades på Stortorget i Stockholm.
- Kungens grymma styre gav honom namnet Kristian Tyrann i Sverige. I Danmark var han känd som Kristian den gode.
- I spetsen för en bondearmé gjorde den unge adelsmannen Gustav Eriksson av ätten Vasa uppror. Sommaren 1523 föll de sista danska fästena. Efter nederlaget avsattes Kristian II också som dansk och norsk kung.

På en oljemålning av Carl Gustaf Hellqvist, signerad 1880, syns två män upptäcka att Sten Sture den yngre avlidit i sin släde på Mälarens is på en resa mot Stockholm i februari 1520. Sten Sture den yngre var svårt skadad efter slaget på Åsunden samma vinter.

Leo X i Rom och 1515 blivit utnämnd till Uppsalas ärkebiskop.

Påven ger även Trolle rätt att ha en egen krigsmakt med 400 krigare till häst. Soldaterna utrustas med avlatsbrev – den påvliga befrielsen från straff för brott och synd så länge de lever.

Trolle och hans soldater bor i Almarstäckets borg på Ståketsholmen i Mälaren. I dag finns en ruinhög kvar. Den som kliver upp på vad som återstår av maktens boning får en stilig utsikt över Görvåln och Ståksundet. På Trolles tid är Almarstäket en av medeltidens starkaste fästningar, byggd av Erik den helge på 1100-talet för att försvara Sigtuna och Uppsala.

★★★

Sten Sture den yngre tycker inte att påven i Rom har rätt att dela ut mark som tillhör svenska kronan till sina biskopar.

Han sammankallar till ett viktigt riksmöte i Stockholm. Riksråden, adelsfrälset, bergsmännen, dalkarlarna och borgarna i Stockholm är där. Mötet hålls i november 1517, och beslutet blir att

Gustav Trolle ska avsättas från ärkebiskopsstolen och att Ståket ska rivas till grunden. Trolle anklagas för förräderi och för att vara unionskungens handgångne man.

Alla som är med på riksmötet går fram till Sten Sture dy och sätter sina sigill under beslutet. Domen är enhälligt.

En av mötesdeltagarna fuskar. Det är den 43-åriga Linköpingsbiskopen Hans Brask, en av påvestyrets främsta anhängare (som går i landsflykt då Sverige blir protestantiskt).

När biskop Brask skriver under så böjer han sig djupare över pergamentet än de andra. Han smugglar in en bit papper under vaxsigillet.

På lappen står texten som blir berömd: "Härtill är jag nödd och tvungen".

Pappersbiten kommer senare att rädda livet på biskopen. Mer om detta senare.

★★★

Stav Trolle är med vid mötet. Han har garanterats fri lejd, och rasande och besviknen rider han hem till sin befästa borg. Sten Stures soldater är snart där. De belägrar

borgen för att svälta ut biskopen. Hans matförråd är fyllda, fiendens kastkatter klarar inte att slå sönder de bastanta stenmurarna.

I månader håller inget. Så lyckas belägrarna genom en trasig port ta sig innanför ringmuren och gömma sig vid en brunn utanför borgväggarna.

Skolelever i förra seklet fick lära sig Verners von Heidenstams målade beskrivning av hur borgen intogs: "Nästa morgon firas en vattenspann ner i brunnen. En av de instängda klättrar då in i spannet och följer med upp. Den gamle väktaren som vevar muttrar över att det går ovanligt tungt. Förvånad upptäcker han den genomvåte Sturemannen. Då gubben hatar sin husbonde hjälper han nu till att hissa upp alla de övriga. Så kan Sten Stures män inta Ståket".

Gustav Trolle tvingas lämna sitt ämbete och fängslas på Västerås slott.

★★★

Sten Sture den yngre har på kort tid blivit en mäktig riksföreståndare.

Nu rustar danskarna för krig igen. Den här gången

är det den 38-åriga Kristian II som kommer för att hämnas sin farfars snöpliga förlust i Slaget vid Brunkeberg.

Vid nyårstid 1520 kommer Kristian med en stor armé till Halland. Under unionsfanan finns 6 000 danska ryttare och en främlingslegion med värvade råskinn från Pommern, Sachsen, Frankrike, Skottland och Brandenburg. Många av legoknektarna är fångar som släppts i utbyte mot trohetsed till kungen.

För Kristian II är invasionen ett heligt krig. Den danske ärkebiskopen i Lund har bannlyst Sten Sture och hans anhängare efter att Gustav Trolle störtats.

Armen är den mest välutrustade som krigat på svensk mark: ryttarna har bröstharnesk, pikar, svärd, muskötter och det finns fältartilleri med kanoner som dras av hästar.

Danskarna går in i Västergötland längs Åtran och en mindre här marscherar genom Småland i riktning Östergötland.

Det avgörande slaget står på sjön Åsundens is, nära nuvarande Ulricehamn, den 19 januari 1520.

Riddaren dog i slaget på isen

STEN STURE DEN YNGRE (1493–1520)

■ Var 19 år då han efter en kamp om makten blev Sveriges riksföreståndare. Hans fiende var ärkebiskop Gustav Trolle – och maktkampen skulle få ödesdigra följder och bli orsak till Stockholms blodbad.

■ Sten Sture, som dubbats till riddare då han var sju år, ställde upp en styrka på 10 000 man när Kristian II invaderade genom Västergötland. Styrkorna möttes på sjön Åsundens is vid Ulricehamn. Den 27-åriga Sten Sture sårades av en kanonkula och dog då han transporterades på Mälaren för att få sjukhusvård i Strängnäs.

■ Utan hans ledning bröt den svenska armén samman och Kristian började belägringen av Stockholm.

Hon försvarade Stockholm mot tyrannen

KRISTINA NILSDOTTER (1494–1559)

■ Sten Stures 26-åriga änka tog över ledningen för frihetskampen efter att Sten Sture dött. Fembarnsmamman organiserade försvaret av Stockholm som belägrades av danskarnas trupper.

■ Hon gav upp då Kristian II lovat amnesti till motståndarna. Löftet var ett svek som ledde till blodbadet innanför Stockholms murar.

■ Flera av Kristinas nära släktingar avrättades, bland andra hennes två bröder. Hon fördes med två av sönerna till Danmark och fängslades i Blå tornet på Köpenhamns slott. Hon återvände till Stockholm efter att Kristian II avsatts.

Ankan tog över makens kamp

Blodet flöt i

Krigslyckan sviker den svenske riksföreståndaren. Slaget slutar med seger för unionstruppernas fältherre Otto Krumpen.

Sten Sture dy blir svårt skadad då en kanonkula träffar hans ben.

Riksföreståndaren dör i februari när han på släde förs på Mälarens is mot Sigtuna. Han blir 27 år.

Danskarna avancerar norrut, krossar bondegerillans motstånd i de väldiga skogarna i Tiveden och belägrar Stockholm, nyckeln till Sverige.

Sten Stures änka Kristina tar befälet över trupperna som finns innanför murarna i Gamla stan. De flesta är bönder. Hon strider tappert, och håller stånd i fem månader.

I september 1520 kapitulerar Kristina. Varför hon ger upp har diskuterats av historiker sen dess.

Kristian II:s trupper omringar Stockholm, men kanonerna orkar inte knäcka försvarsmurarna. Inne i staden finns mat, vatten och krut för att klara en ännu längre belägring. Den troligaste orsaken är att Kristian Tyrann lovar amnesti för alla svenska fiender – mot att han erkänns som kung av Sverige.

Kristian II skriver ut amnestibrevet den 5 september. De gäller allt gammalt groll mellan Sturepartiet och Danmarks kungar och mot kyrkan, inklusive rivningen av borgen i Ståket. Sten Stures anhängare lovas att få behålla sina slott och ägor. Gamla stans invånare får ett eget fribrev som säger att de inte ska råka ut för något ont.

Kristina och hennes fem barn, och det sjätte barnet som hon bär i magen, garanteras ett gott liv genom att de får Tavestehus slott och län, Kumo gård, Mörkö socken, Västra härad samt Askers socken i Åbo.

Löftena är inget värda, visar det sig snart.

Den 7 september 1520 tågar Kristian Tyrann in Gamla stan.

Alla stadens kyrklockor ringer. Kungen

rider främst på en vit häst. Efter honom följer tusen ryttare och två tusen soldater till fots.

Det är segrarens triumf, trots att han vunnit med lögn, förräderi och falskspel.

Anders Olofsson är en av Stockholms tre borgmästare. Han möter kungen på Södermalm och överlämnar stadens nycklar.

Borgmästaren anar inte då han gör sin djupa hovbugning att han inte har lång tid kvar av livet.

I gränderna rider kungliga trumpetare och förkunnar att orons tid antligen är över.

Kungen inspekterar fästningsmurarna och slottet där Kristina kämpat så modigt mot hans överlägsna styrkor. Slottet kommer senare att kallas Tre kronor och låg där det nuvarande kungliga palatset ligger.

De små krogarna håller öppet. Där serveras gratis öl och holländsk generer. Det är fest. Freden är här.

De flesta stockholmare är så rusiga av fredsrya och gratisprit att de inte märker att danskarna samma dag bygger en galge på Stortorget.

Morgonen efter kommer Kristians Tyranns första hämnd. Fogden på Västeråhus, där kungens vän Gustav Trolle suttit fängslad, avrättas i galgen och hans kropp delas i fyra delar.

Den stackars fängelsechefens kroppsdelar hängs på ett stegel, ett vagnshjul som sitter på en stång.

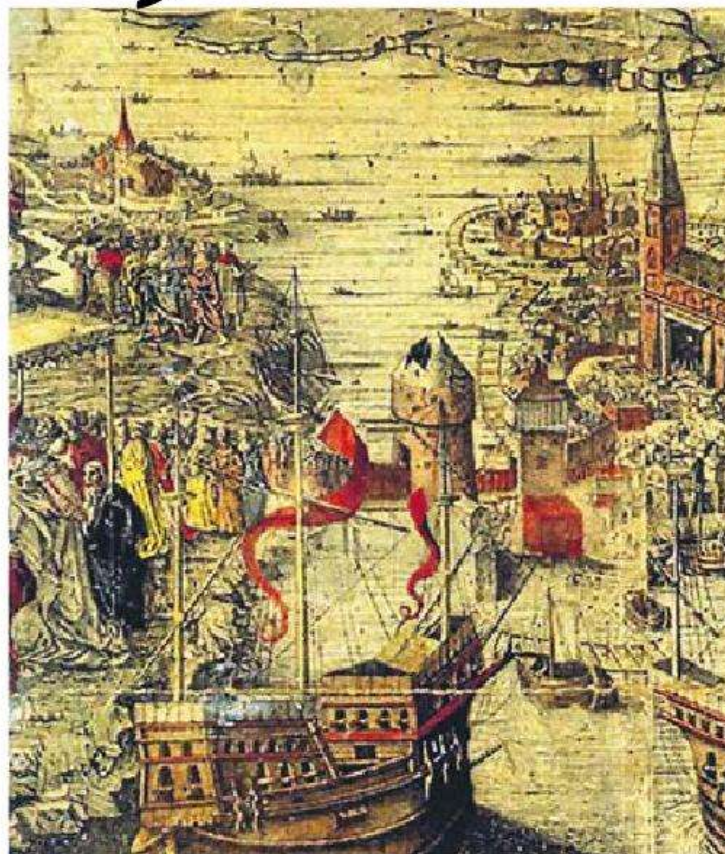
Mycket värre ska det bli.

Den 4 november år 1520, en råkall söndag. Regnet faller tätt och kullerstenarna är ishala.

För svenskar som vill ha självstyre blir det en svart dag.

Kristian Tyrann kröns till arvkonung av Sverige. Hans ättlingar kan fortsätta styra oss i evighet.

Vi har aldrig haft monarki som ärvs tidigare. I det medeltida Sverige utser medborgarna sina kungar i val, som nutida länder väljer presidenter.

Den återinsatte ärkebiskopen Gustav Trolle förrättar ceremonin, biträdd av Sveriges alla biskopar.

Riksregalierna bärs fram. Fältherren Otto Krumpen, som besegrat svenskarna på Åsunden, håller kronan. Andra danska officerare överlämnar svärdet och spiran.

Efter mässan lyfts kungatronen fram

till högaltaret. Sveriges nye kung tar plats.

Efter kröningen tågar alla till Slottet där det är dukat till gästabud.

Traditionen på medeltiden är att fina fester firas i tre dygn. Vinet flödar, mat bärs in på stora fat. Det är dans och uppsluppen glädje.

Kungen höjer sin bågare och skålar

Blodbadstavlan - bild för bild

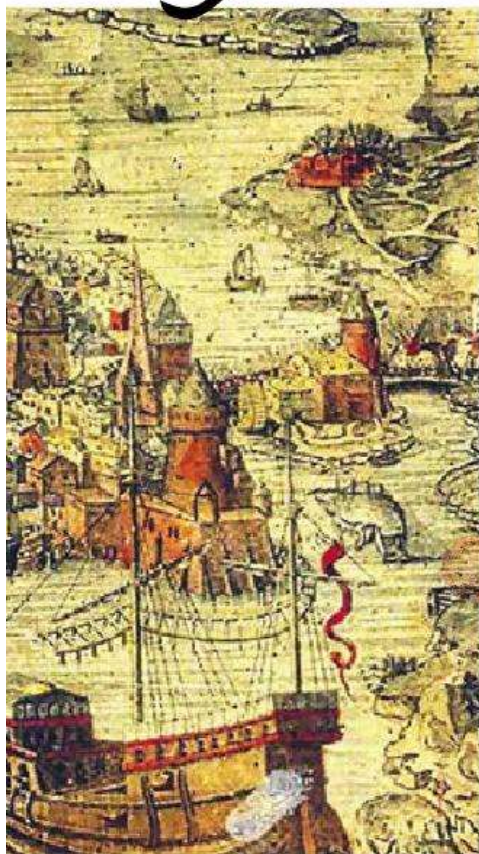
■ Gästabudet som hålls på slottet Tre Kronor för att fira kung Kristian II:s kröning.

■ Kristian II och ärkebiskop Gustav Trolle planerar det blodiga dådet.

■ Blodbadet har inletts på Stortorget i Gamla stan i Stockholm. Biskoparna avrättas.

■ Sten Sture den yngres kista tas upp ur graven. Lik forslas ut ur staden.

Gamla stan

Propagandaplanschen

■ "Blodbadsplanschen" beställdes i propagandasyfte av Gustav Vasa 1524, och skildrar kritiskt vad som hände i samband med Stockholms blodbad 1520. ■ Den ursprungliga planschen, utförd av Kort Steinkamp och Hans Kruse, förlorades i en brand, men en avbild utförd av Dionysius Padt-Brugge 1676 finns bevarad. Planschen består av huvudbilden, till vänster, och åtta seriebilder, som syns i botten på sidan.

■ På huvudbilden syns Stockholm från öster. Några av de landmärken som kan ses på bilden är Riddarholmen, Storkyrkan, Slottet Tre Kronor och Maria Magdalena kapell.

med dem som varit hans dödsfiender. Gästerna åter, dricker, somnar, vaknar och fortsätter festandet. Alla som betyder något är där. Även de som riskerat sina liv för att förhindra att Kristian II tar makten. På Söder pågår tornerspel. Riddare i tunga rustningar kämpar om ära och de sköna jungfrurnas näsdukar. De

gratisöppna krogarna gör folk glada. **Onsdagen den 7 november är Slottet fortfarande fullt med gäster. Mitt på dagen tar kröningsfesten en dramatisk vändning.** Order kommer från kung Kristian att alla gäster ska samlas i Slottets stora sal. Förmodligen anar ingen av gästerna vad som ska hända.

Då alla är inne spärras dörrarna. Danska soldater med hillebarder bevakar och ingen får lämna salen.

Från utsidan knackar en man på. Han har varit ute och vill komma tillbaka till sin plats. Vakterna släpper in honom, och det blir hans dödliga olycka.

Mannen heter Erik Johansson, ett av riksråden.

Han har en son som senare kommer att hämnas det onda som händer hans pappa och alla andra gäster.

Sonen heter Gustav Eriksson, och blir känd som Gustav Vasa.

För biskop Trolle är hämnandets tid just nu. Han är kränkt, förorättad, helt enkelt rasande. Syndarna ska få betala.

Ärkebiskopen uppträder som åklagare. Intill sitter Kristian Tyrann. Han har domarens roll.

Dramat är väl regisserat. Gustav Trolle vill ha upprättelse.

För kung Kristian handlar det om mer än så. Han vill i ett slag krossa hela den mäktiga svenska elit som är ett hot mot hans makt.

Ärkebiskop Trolle anklagar borgmästarna, domarna, adelsmännen, alla i salen för att orsakat honom och katolska kyrkan omfattande skadegörelse.

Till de anklagade hör den döde Sten Sture dy och änkan Kristina.

Trolle kallar dem för "kättare" – brottslingar mot kyrkan.

Kungens amnesti gäller inte längre. En världslig kung kan inte sluta avtal med Guds fiender.

Beviset som Trolle lägger fram är riksrådets beslut att riva biskopsborgen i Ståket.

Biskop Brask räddar sig ut knipan. Han tar fram en fickkniv och sprättar upp sigillet intill sin namnteckning.

Där finns lappen, "Brasklappen", och den räddar hans liv.

Efter att ha suttit fångslade under natten ställs de anklagade på morgonen inför en andlig domstol. Den leds av den danske biskopen Jens Beldenak. Trolle och den just räddade biskop Brask sitter också med.

Straffet för alla blir döden, och den låter inte vänta på sig.

På torget intill Slottet står bödeln och väntar. Invånarna i Gamla stan har av soldater kommanderats ut från sina hem och vet ännu inte att den svenska historiens grövsta, politiska mord ska utspelas inför deras ögon.

★★★

S onsdag den 8 november, regnet öser fortfarande ner. Storkyrkan slår sina tolv slag.

Runt bödeln bildar Kristians knektar en häck med sina lansar.

Biskopen Matthias Gregersson, Sveriges kansler, blir det första offret.

Nedanför står en 27-årig diakon och ser förskräckt på vad som händer. Biskopen har vigt honom till prästjänst i Strängnäs och de är goda vänner.

Medan bödeln höjer svärdet ser biskopen sin unge vän i ögonen och säger:

– Be för min själ. Diakonen heter Olaus Petri. Han har studerat teologi i Wittenberg, tagit starka intryck av sin lärare Martin Luther, och blir senare den som reformerar den svenska kyrkan och gör oss till protestanter.

Nästa huvud som skiljs från kroppen tillhör biskop Vincentius från Skara.

Att avrättas med svärd är ett privilegium för frälset.

Därpå följer avrättningarna i strikt social rangordning.

Erik Johansson, pappa till Gustav Vasa, är rådsherre (motsvarar dagens statsråd). Samtidigt med honom dör riddare och väpnare.

Efter att de högsta adelsmännen fått huvudena avhuggna är det lagfrälsets tur.

Sen tar Jörgen Homuth borgarna. 14 av dem är rådmän och tre är borgmästare, bland dem Anders Olofsson som lämnat Stockholms nyckel till Kristian Tyrann.

De avrättas med yxa, och det är en ännu grymmare och plågsammare avrättningsmetod än svärdsflugget. Bödeln har ofta svårt att träffa rätt.

■ Liken efter de personer som dödades på torget bränns på bål.

■ Kungen drar ut på Eriksgata. På Nydala kloster i Småland dödas sex personer.

■ I Jönköping halshuggs gossarna Ribbing, fem och sju år gamla. Även deras far dödas.

■ Gustav Vasa och hans dalkarlar driver danskarna ut ur landet.

Gustav Eriksson beger Nio mil snabba

Vasaloppet går år fel håll

- Den 25-åriga Gustav Eriksson var Sveriges mest jagade man. Kristian Tyrann ville ha hans huvud.
- För att få hjälp i kampen sökte Gustav Eriksson stöd hos bönderna i Dalarna, som länge varit kända som frihetskämpar.
- Juldagen 1520 kom han till Mora, klädd som en bonde. På kyrkbacken höll han ett eldande tal. Men dalkarlarna var tveksamma till att ta till vapen mot danskarna.
- Gustav Eriksson, av släkten Vasa, blev besviken och gav upp tanken på uppror och frihet för Sverige. Han satte på sig snöskor – inte skidor – och begav sig mot norska gränsen. Han följde Österdalälven förbi Gopshus, mot Oxberg och Evertsberg.
- Medan Gustav Eriksson flydde, hela tiden med danska knektar i hälaarna, hade dalkarlarna ändrat sig. De skickade två män på skidor för att berätta att de var beredda till strid.
- De hann ikapp den blivande svenske kungen i Sälen. Gustav Eriksson hade färdats i motsatt riktning, men att ha målet för skidtävlingen i Sälen var opraktiskt. Det fanns ingen järnvägsförbindelse dit.
- 1922 arrangerades det första Vasaloppet, men det gick – och går fortfarande – från Sälen till Mora.

Starten i årets tjevasa.
Foto: HENRIK HANSSON

Olaus Petri skriver långt senare i historieboken "En svensk krönika":

"Det var jämmerligt att se hur blodet blandades med regnvatten och smuts och rann i rännstenarna längs Köpmangränd och Kåkrinken".

Då mörkret faller på eftermiddagen gör bödeln uppehåll. Dagen därpå fortsätter han.

Borgare av enklare rang hängs i galgar. De är tjänstefolk hos avrättade stormän eller köpmän som inte visat respekt för den nye kungen.

Många av de avrättade rycks direkt av sina hästar vid stadsporten och hängs med sporrarna på.

Olaus Petri beskriver hur knektarna sliter ut borgare från deras hem och för dem till Stortorget.

En av dem är Lambert Bårdskårare, frisören i Gamla stan. Han står och rakar en kund då soldaterna hämtar honom.

Olaus Petri berättar hur slumpmässigt dödandet gors. Lasse Hass är en av åskådarna till terrorn på torget. Han faller i gråt då de olyckliga huvuden faller.

Då de danska knektarna ser det släpar de mannen innanför lanshäcken och överlämnar också honom till bödeln.

Samtidigt som adelsmän och borgare avrättas skickar Kristian Tyrann ut patruller som plundrar guld, silver och andra ägodelar från deras hus.

I tre dagar pågår mardrömmen. Exakt hur många som dödas kan ingen säkert säga. Olaus Petri räknar till 86 döda. Historiker brukar uppskatta till cirka 100.

Kropparna ligger kvar i högar på Stortorget.

Huvudena stoppas i silltunnor.

På lördagen körs offren i hästdragna kärror till Södermalm.

Enligt Kung Tyrann är de kättare, och får inte begravas på kristna kyrkogårdar.

Tre likbål tänds där Katarina kyrka ligger i dag. Även Sten Sture d:s kropp grävs upp ur sin grav i Svartbrödraklostret och kastas på elden.

Samma kväll håller Kristian II fest i Stockholms rådhus. Vinet flödar, kungens hustru Elisabet har fött honom en dotter.

I Mora står en staty av Gustav Vasa, uppförd 1903 av konstnären Anders Zorn. Foto: BEA TIGERHELM

sig mot norska gränsen. bort, i Sälen, hinnes två skidåkare i fatt honom

På juldagen 1520 håller Gustav Eriksson, numera mer känd som Gustav Vasa, ett eldande tal till dalkarlarna där han uppmanade dem att göra uppror. Konstnären Johan Gustaf Sandbergs tavla som visar händelsen finns på Nationalmuseum i Stockholm.

Kungen står på höjden av sin makt. Han är mäktigast i Norden. Han anar inte att blodbadet är början till hans fall.

re veckor senare ger sig Kristian II ut på Eriksgata i sitt nya land.
"Överallt i städerna dit han kom restes galgar", skriver Olaus Petri.

I Vadstena avrättas Sven Hök och Peder Smed. Deras fyrdelade kroppar hängs upp på pålar för att avskräcka stadsborna. Männan har varit motståndare till den svekfulle biskopen Brask.

I Jönköping avrättas bröderna Lindorm och Per Ribbing och deras vänner som varit anhängare till Sten Sture dy. Två av Lindorms söner, fem och sju år, halshuggs för faderns påstådda brott.

På Nydala kloster i Småland hämnas Kristian Tyrann på fem munkar och deras abbot som uttryckt tvivel mot påven och unionen. De binds till händer och fötter och kastas till döden i en isvak i sjön Rusken.

amtidigt finns den unge adelsmannen Gustav Eriksson på föräldrarnas herrgård Råfsnäs utanför Mariefred.

Han har också bjudits in till festen efter kröningen av Kristian Tyrann. Gustav Eriksson är en ung man med starka åsikter, särskilt mot unionen, och har redan råkat i onåd hos danskarna. Han har suttit fängslad på Kalö slott på Jylland, flytt, och nu är han hemma.

Han litar inte på kungens löften att allt är glömt och förlåtet.

Han tackar nej till festen. Det räddar hans liv.

Gustav Eriksson har förlorat allt. Hans pappa är avrättad, liksom hans sväger Joakim Brahe, två morbröder och flera andra släktingar. Hans mamma, mormor och tre systrar sitter fängslade.

Släktens gods och gårdar har tagits av danskarna. Fogdarna är på väg till Råfsnäs. Vasaättens gamla kungsgård ska också dras in till kronan.

Kristian Tyrann lovar riklig belöning för den som griper Gustav Eriksson, död eller levande.

Han är 24 år, har varken pengar eller gods, är jagad och ensam.

Gustav Eriksson flyr till Dalarna. För att inte bli igenkänd klär han sig som en bonde. Bönderna och bergsfolket i Dalarna är kända för att vara hårdnackade och självständiga motståndare till orättvisor. De fogar sig inte gärna efter fogdars och kungars beslut.

Deras ilska beror inte på Stockholms blodbad. Bönderna på landet upprörs inte av att adelsmän och borgare i det avlägsna Stockholm blivit halshuggna eller hängda.

De rasar över de nya skatter som

Kristian Tyrann inför och över förbudet för allmogen att bära vapen.

Knektarna är Gustav Eriksson i hälarna. Historierna om hans äventyr i Dalarna skrivs senare av Peder Swart i avsikt att sprida glans över landfaderns bravader i ungdomen.

De är lika mycket sanna som sanning, men en gnuttu verklighet finns säkert.

I Ornäs söker Gustav Eriksson upp en skolkamrat, Arendt Pehrsson Örnflycht, och hans hustru Barbro Stigsdotter.

Flykten vet inte att Arendt är anhängare till kung Kristian.

På natten ger sig Arendt i väg för att hämta knektar. Han vill ha belöningen.

Barbro Stigsdotter räddar Gustav Eriksson genom att hissa ner honom med ett rep från loftet på Ornässtugan genom sittluckan på utedasset, och Gustav Eriksson kan fly med släde över sjön Runn.

I byn Isala nära Svärdsjö håller Gustav Eriksson sig gömd hos kronoskytten Sven Elfsson och hjälper till som dräng på gården.

Danska knektar kommer till gården då vår blivande kung sitter i storstugan och äter frukost. Kronoskyttens hustru finner på råd.

Han daskar honom i baken med brödspaden och säger:

– Här ska du inte sitta och titta på främmande. Packa dig ut i ladan och fortsätt med tröskningen.

Danskarna kunde förstas inte tänka sig att en bondkvinna kan behandla en herremän så. De rider vidare.

En annan gång, vid byn Marnäs, vid Lingshed, gör Gustav Eriksson en farofylld resa gömd i ett hölass.

Knektarna har fått tips att den jagade finns i trakten. Utanför byn finns en vägspår: Danskarna sticker sina spjut i hölasset. Gustav Eriksson får ett stick i benet, men upptäckts inte.

Bonden som kör ser efter en stund att det droppar blod ner i den vita snön. Han finner på råd, och skär sin häst i bakbenet.

Knektarna upptäcker blodspåret. De jagar i kapp och stoppar ekipaget. Bonden kan visa hästens skada och de nöjer sig. Den gången är det riktigt nära.

På kyrkbacken i Mora står en staty av Gustav Vasa. Den gjordes av Anders Zorn och restes 1902.

Här är det som den blivande kungen på juldagen 1520 håller ett eldande tal till dalkarlarna. Han uppmanar dem till uppror.

Han möts med misstro. Dalkarlarna behöver prata genom ärendet innan de bestämmer sig.

Gustav Eriksson är missmodig. Han tror att hoppet om att starta en folkresning mot tyrannen är ute. Han sätter på sig snöskor och beger sig mot norska gränsen.

Nio mil bort, i Sälen, hinnes två snabba skidåkare i fatt honom.

Dalkarlarna har ändrat sig – de tänker delta i upproret mot kungen.

Första slaget står i byn Brunnbäck, nära Krylbo, vid Dalälven i april 1520.

Dalkarlarna leds av bonden Peder Svensson. De möter danska trupper, överlägsna i styrka, som sänts från Västerås för att slå ner upproret.

Danskarna har slagit läger på älvstranden. Från

Revoltören blev landsfader

GUSTAV VASA (1496–1560)

Nationaldagen
firas delvis till
minne av Vasa.

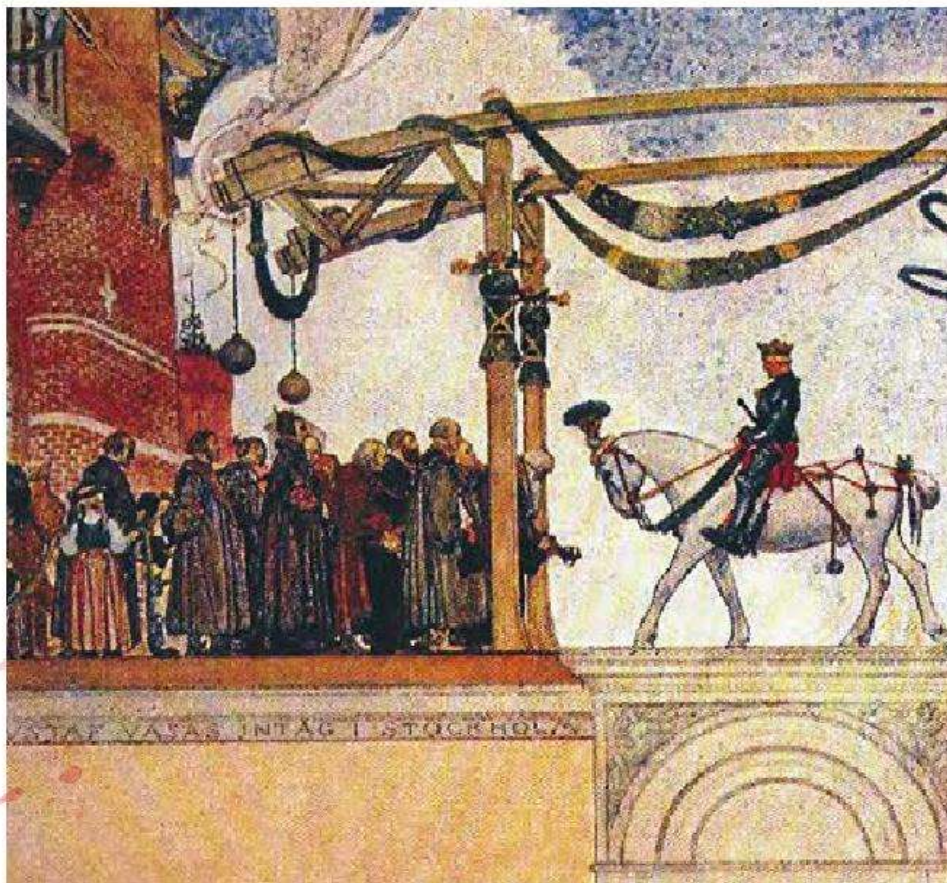
■ I spetsen för ett bondeuppbåd kastade Gustav Vasa ut Kristian Tyrann och de danska fogdarna ur landet.
■ Han fick även hjälp av handelsmän i Hansan i Lübeck som våren 1522 byggde den första svenska flottan.

■ Den 6 juni 1523 valdes Gustav Vasa av riksdagen till svensk kung. Datumet är fortfarande svensk nationaldag.

■ Gustav Vasa styrde Sverige i nästan 40 år. Han införde ett starkt centralstyre och byggde upp byråkratin. Han krossade den katolska kyrkans makt, lade beslag på deras egendomar och införde en protestantisk statskyrka grundad på Martin Luthers lära.

Gustav Vasa pryder vår nuvarande tusenkronorssedel.

På Carl Larssons målning skildras kung Gustavs intåg i Stockholm på midsommarafton 1523. Den stora målningen, här något

Vid midsommar in i Stockholm

andra sidan sänder dalkarlarna skurar av pilar från armborst över dem.

Under tiden tar sig en grupp upprorsmän över Dalälven i skydd av en skogs-dunge. De anfaller danskarna i ryggen samtidigt som också resten av svenskarna kommer över älven.

Huvudstriden står vid en öppen plats som kallas Sonnbohed. De flesta danskarna huggs ner eller kastar sig i älven. Slaget slutar med en stor svensk seger. Segervinden drar till sig fler anhängare och Gustav Erikssons armé växer.

Det är gerillakrig. Snabba anfall mot befästa städer och borgar. Smygande attacker mot tungt bevakade transporter som kommer med livsmedel och krut till kung Tyranns fästningar.

Snart sprids oroligheter som en löpeld över de svenska landskapen. Gustav Eriksson lyckas samordna och överta ledningen över alla upprören.

Sommaren 1521 behårskas större delen av landbygden utanför slotten och städerna av Gustav Eriksson. Han känner sig tillräckligt stark för att kalla till en herredag i Vadstena i augusti. Där väljs han till riksföreståndare. Han har blivit 25 år.

Nu faller unionsregimens politiska ledning. Gustav Trolle och riksråden flyr till Köpenhamn och får en rasande

utskällning av Kristian Tyrann som kallar dem svikare.

En av dem, ärkebiskopen i Lund Didrik Slagheck, straffas särskilt hårt. Han förs till Köpenhamns äldsta torg Gammeltorv, klädd i sammet och schariakan.

Där brinner ett bål. Biskopen binds på en stige. Den reses upp i luften med den fastsurade mannen. Stegen fälls över elden och biskopen bränns levande.

Med Gustav Erikssons framgångsrika bondearmé finns ett problem. Sommaren 1522, då Stockholms murar är omringade, behöver hans tappra soldater ha ledigt för att vara med i skörden hemma.

Tidigare, under flykten ur dansk

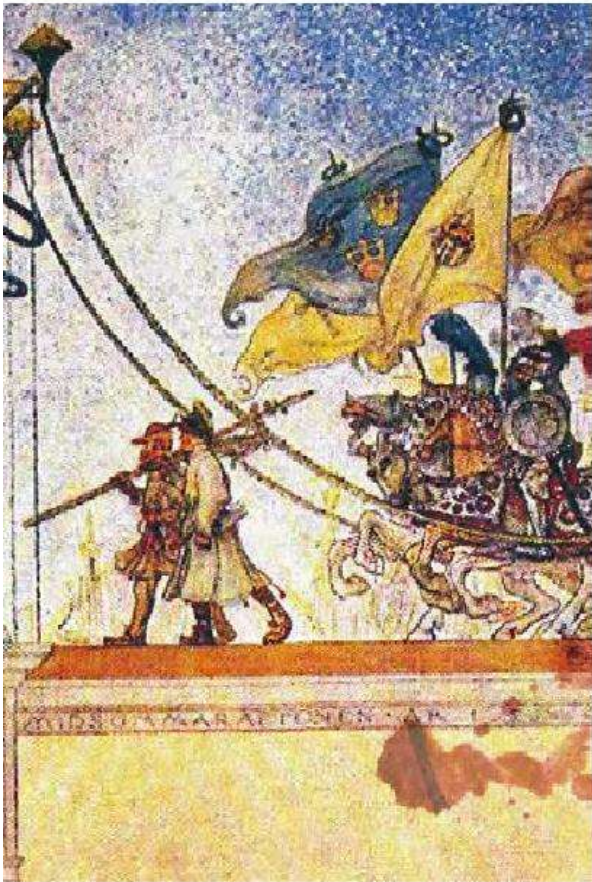
fångenskap, har Gustav Eriksson kommit till Lübeck och skaffat sig nyttiga kontakter. Lübeck tillhör Hansan, det mäktiga tyska handelsförbundet.

Hansan är rival till Danmark om den inkomstbringande handeln i Östersjön. För de tyska köpmännen är det lockande att ge stöd till det svenska upproret för att knäcka danskarna.

Gustav Eriksson får våren 1522 fartyg med kanoner som blir den första svenska flottan. Nu kan han ta upp kampen mot Kung Kristian också till sjöss.

Priset Gustav Eriksson betalar är generösa handelsprivilegier och tullfrihet för Hansan i svenska hamnar.

Sommaren 1523 kapitulerar de sista danska slotten.

beskuren, finns på Nationalmuseum i Stockholm.

Det hände också under den här tiden

■ Christofer Columbus upptäckte Amerika (1492).

■ Ferdinand Magellan blev den förste som seglade från Europa västerut

och nådde Asien (1520).

■ Martin Luther blev bannlyst av påven efter att ha spikat upp 95 tester på Slotts kyrkan i tyska staden Wittenberg i protest mot den katolska kyrkan (1517).

■ Henrik VIII av England lät halshugga sin andra hustru Anne Boleyn i Towern i London (1536).

■ Den tyska uppfinnaren Johannes Gutenberg utvecklade en teknik för att trycka böcker som nådde Sverige i början av 1500-talet.

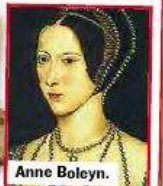
Columbus sjökort.

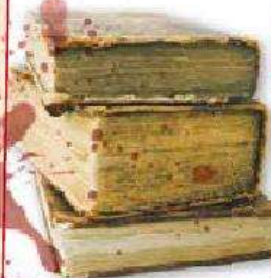
Ferdinand Magellan.

Martin Luther.

Anne Boleyn.

ridder Gustav som kung

Vid riksmötet i Strängnäs den 6 juni 1523 väljs Gustav Eriksson till kung.

På midsommarafton rider kungen in i Stockholm. Han sitter på en vit häst och vid södra stadsporten väntar borgarna och överlämnar stadens nycklar.

På Carl Larssons stora målning, som finns på Nationalmuseum, är vindbryggan dekorerad med blommor och girlander. Bakom följer armén som hjälp honom att befria Sverige.

★★★

Gustav Eriksson styr i nästan 40 år och förvandlar Sverige i grunden. Han kallar sig Kung Gustav, aldrig för Gustav Vasa.

1786 beställer Gustaf III en opera om sin

föregångare, och den får titeln Gustav Vasa. Numera kallas kungen så även i historieböcker.

Kristian Tyrann går det illa för. Misslyckandet i Sverige leder till en orkan av missnöje. Danskarna avsätter honom och väljer hans farbror Fredrik av Holstein till ny kung. Kung Tyrann tillbringar sina sista år som fånge på Kalundborgs slott på Själlands västkust.

Olaus Petri hjälper kung Gustav att driva genom reformationen av kyrkan. De har olika avsikter. Gustav Vasas är krasst ekonomiska: att förbättra statens usla ekonomi. Han stänger kloster, konfiskerar katolska kyrkans gods och skogar och lägger beslag på kyrksilvret. Olaus Petri sprider Martin Luthers lära, och blir den förste svenske präst som bryter med

katolicismens krav på celibat då han gifter sig 1525. Med tiden försämras kyrkomannen och kungens relation. Gustav Vasa anklagar Olaus Petri för förräderi (efter en kritisk artikel) och prästen döms till döden. Han benådas, men tvingas betala höga böter.

KNUT-GÖRAN KÄLLBERG

knut-goran.kallberg@expressen.se

DOKUMENT *EXPRESSEN*

MISSA INTE NÄSTA DEL!

På köpet med Expressen måndag 10 augusti!

DOKUMENT

EXPRESSEN SVERIGES BLODIGA HISTORIA 9:10 MÅNDAG 10 AUGUSTI

Trettio år i strid

TOLV SIDOR: I tre decennier var Europa en konfliktzon – när freden slöts blev Sveriges stormaktsvälde än större

När är alla delar i serien

<p>1
Havets härskare
Måndag 13 juli</p>	<p>2
Frihetskrigarna
Onsdag 15 juli</p>
<p>3
Häxysterin
Måndag 20 juli</p>	<p>4
Den svenska
robellen
Onsdag 22 juli</p>
<p>5
Den blodiga
brödrakampen
Måndag 27 juli</p>	<p>6
Stormaktens fall
Onsdag 29 juli</p>
<p>7
Den omöjliga
kärleken
Måndag 3 augusti</p>	<p>8
Blobbadet
Onsdag 5 augusti</p>
<p>9
Trettio år i strid
Måndag 10 augusti</p>	<p>10
Maskeradmordet
Onsdag 12 augusti</p>